

Історія закордонного паспорту

Олекса Влизько

Теперішні українці, ратифіковані в своїх національних правах окремою текою з радянської конституції, зокрема ті, що живуть у Києві, — могли б бути надзвичайно горді зі своїх давніх і середніх предків, які стояли на першому місці по вмінню розтринькувати закордонну валюту, незалежно від того, чи була в кожному випадку присутність закордонного паспорту.

Бо ще в кінці VII віку араби, купці з Мекки, — міста Магомета, — добрі сини всемогутнього аллаха, — благословіння його над моєю головою, — і вірні слуги тричі мудрого халіфа Абдоль-Малика називали торговельним центром, — в країні дніпровських слов'ян — місто Кухбу, — на те воля Єдиного, бо мова йде про Київ, коли висловлюватися по-людському, о, аллах!

Власне з цього ще нічого особливого, щоб мати підставу для обвинувачувань, якби один арабський письменник, — сучасник найбільшого арабського вільнодумного поета, Абуль-Алю Моарійського, та нещасного халіфа Кадира, — його втішать гурії в садах пророка, — не сказав про Кухбу, тобто про Київ, що він — "найближче місто русів для мусулман, — місце благодаті й перебування царів".

А другий арабський авантюрист-мандрівник писав трохи раніше, — у 860-му році, в передостанньому році орудування сумирного державним глуздом халіфа Мотавакіля, — що слов'янські купці навіть іноді привозять свої товари на верблюдах у столицю Арабської імперії Багдад, де й продають їх, балакаючи з правовірними фіги-миговою мовою, з кореня якої виросла згодом мова Цобів-Цабів.

Але й це ще для наших предків не гріх.

Головне в тім, що, як мудро зазначив арабський письменник Ібн-Хаукал, — "руси постійно торгують з хозаром та румом", тобто, з Римом, Візантією.

А хіба ж не відомо, що торгуючи з культурними, освіченими народами, — одним з яких були римляни, — слов'яни мусіли, як тепер наш імпортер, вживати чужоземної валюти, — "арабчиків", або грецьких "злотниць".

Бо коли з некультурними народами можна було вести мінову торгівлю, то з народами культурними слов'яни київської вдачі мусіли розплачуватися за всі закордонні втіхи щойно здобутими щирими умейдайськими та абасудськими диргеймами, — грошима ісламу, о, аллах!

І в державній скарбниці великого князя київського від того залишалася самісінька дуля в перспективі.

Тоді брала князя ясновельможного велика лють, і жмакав князь своїх хлопів робітних та лохву небагату, — до сьомого поту рукою мужньою правицею, та ба, — не жадала та лохва, з хлопами робітними, обох княжих рук разом, і від того в серцях була смута й у землях княжих — негаразд.

Взагалі земля з давніх-давен горіла навколо чужоземної валюти та закордонних

пашпортів.

Отже, перша й найголовніша річ, яка має свідчити істе кожної людини на цій пунктуальній планиді, що покликає ся землею, — є пашпорт.

Не було ще такої людини, що вона могла б з відвагою сповістити про відсутність у неї пашпорту.

Виховання, честь, виразна індивідуальність, освіта, соціяльний стан, хто були ваші батьки, якого року ви народилися, член якої профспілки, чи були під судом і коли ні, то чому, скільки ви заробляєте й таке інше, — все це не має жодного значіння, коли ви не маєте про це відповідної посвідки, з печаткою й підписом будь-якого секретаря.

Буває навпаки, коли ви куркулячий син, а голову своєї сілради споїли до білого слона добрим перваком, то ви одержуєте посвідку, що ви незаможник, їдете до Києва, вступаєте до Художнього інституту і щасливо навчаєтесь викомарювати ідеологічно витримані речі. При цьому, коли ви — "вона", а не "він", то вельмишановний товариш Бойчук, духовний син вельмишановного товариша митрополита Шептицького, намалює з вас партрета незаможниці. Все буде гаразд!

Одно лихо, що нікому в голову не спаде, — звідки то на незаможниці взялися такі речі, як біла свитка, прегарна плахта та червоні сап'янові чобітки.

Ну, та це дрібниця!

Головне посвідка!

Та сама посвідка, що є продуктом протекції і що з нею вперто бореться через РСІ — радянська влада!

Проти інших посвідок автор нічого не має!

Історія свідчить, що імператорам, які через свій гонор відмовились принижувати свою вельможність холопськими писаними пашпортами, — життя доходило особливої скрути: вони не мали змоги поїхати за кордон.

Зрідка одержували листи-запрошення в гості від своїх друзів імператорів. Ці листи правили їм за пашпорт з чужоземною візою.

Але, як уже зазначено вище, — це було зрідка.

Річ у тім, що імператори не могли, аж ніяк, жити між собою в постійній згоді. Вони мусіли час від часу оголошувати війни, що згодом входили в історію держави, як явища великої ваги для цілого людства.

Маємо першу історію війни на Україні, — "Слово о полку Ігоревім".

Її не відбулося б, коли б Ігорю не спало бажання поїхати за кордон.

Нехай і так, — на ті часи обрії не були такими широкими, як тепер.

Для Ігоря закордоном була Тьмутаракань на березі Озівського моря. Тьмутаракань по-грецьки звалася Таматорхою, з чим я не погодився б у жодному разі. Для моєї русинської душі Тьмутаракань звучить рідно, краще ніж Таматорха або Фанагорія, бо я дивлюся в корінь і бачу там натяки на кузьку та її маму, які безповоротно ввійшли в історію російської архітектури, як один з її додатків, що тепер по-українському зветься тарганом.

Продовжую.

Час від часу імператори мусіли оголошувати війни.

Бо коли б вони весь час жили в згоді, — люди не відчували б своєї національності, почали б брататися й, щонайменше, — відчули б, що їм потрібно на світі не двадцять, не десять імператорів, а лише один, що ні к бісу не годилося б, бо куди ж тоді було б подіти тисячі імператорських родичів, які в жодному разі не можуть бути всі вкупі, бо різали б один одного, а це не годиться, — хай краще ріжуться холопи.

Взагалі, ця справа, — невикрутний тупик, що вже видно на авторові, бо він заплутався в своїй теорії, як Ніцше у вічному круговороті.

Знову таки й з війнами вся справа в закордонному паспорті.

Приватному капіталові при гегемонії буржуазій потрібен легкий ринок збуту за кордоном і, значить, відповідна віза на паспорти, з чим не погоджується закордонний капітал, бо прагне того ж самого й собі, пожерши з ріжками й ніжками власний ринок.

Тоді "наш" капітал, через особу імператора та його міністрів, оголошує війну за святі права народів, за честь батьківщини, за віру, за царя, але по суті, — підкреслюю, — за закордонний паспорт.

Власне, ні! —

— Закордонний паспорт, чи, краще, — потреба в ньому, — сама собою відпадає, як тільки при вдачі загарбується та земля, на в'їзд до якої була потрібна віза. Хоча, одночасно ця земля перестає бути закордоном і туди великосвітські люди з принципів доброго тону вже не поїдуть, але людей поміркованих, цебто капіталістів, то не має обходити. — Війну закінчено, напоєно кров'ю землю, честь закордонного паспорта збережено й тепер черга лише за гробами державної слави.

— Хай вилазять і живляться, — Нестори Літописці, Карамзіни, Іловайські!

Я знаю тільки одного царя, який поїхав за кордон з писаним паспортом.

Це був Петро I, що спокушений в молоді роки своїм, — "для математики, фортифікації, токарного майстерства та вогнів артифіціяльних" — вчителем Францем Тимерманом, приєднав себе інкогніто вольонтером до свого посольства, яке послав за кордон здобувати спільників проти "басурманів".

9 березня 1697 року він вирушив з Москви, щоб ближче ознайомитися з корабельним будівництвом та здивувати Європу своїм дикунством, відвідати Відень, королів англійського та данського, найсвятішого папу, голяндські штати, курфюрста бранденбурзького та Венецію, а також, щоб наробити з прегарними міщаночками Саардаму деяких справ з обмеженою відповідальністю. Для цього він виготовив собі липового паспорта на ім'я київського художника Михайлова й цим зробив послугу українському малярству, за яку йому можна пробачити полтавський погром над "малоросійськими" медяниками та Галями.

Проте розгрому Івана Степановича Мазепи ми йому простити не можемо, бо це був найкращий наш гетьман, про що свідчить і те, що султан турецький відмовився видати його після втечі з-під Полтави послу Петра I Толстому навіть за 300 тисяч ефімків.

Після поїздки Петра I із згаданим паспортом за кордон, він повернувся, захоплений баченням, і негайно взявся за стрижку боярських борід та безпросипне

пияцтво.

Так він сприймав європейську культуру, але користи з того, як з козла молока.

Звідси й починається Історія закордонних командировок.

Кликали боярина до царя:

— З високої царевої нашої милости, засилаємо ми тебе, Аркашко, в землі німецькі, даби вуму повчитися й усілякої прикметної користи собі видобути, — від того мусить при державі нашій бути знатне процвітання, сіреч культура. А потому грамоту нашу тобі на цю okazію бери, а бороду не забарюючись стрижи й каптан одягни німецький, бо не гоже ту в хламидах довгополих ходити, від того великий сором і сміх на людях. А волі моєї паче мого жадання не вчиниш, велю на дворі пруттям вибити, щоби другим був страх і наука...

Павло І був іншого погляду на закордонні поїздки. — Щоб оборонити громаду від шкідливих революційних ідей, він заборонив для молоді їздити за кордон.

Микола І їздити не забороняв, але зробив обов'язковим навчання молоді дома, оскільки в європейських школах "навчають вольтеріянства й батькам своїм неповаги".

Запорожці їздили в Сарагоссу, столицю Арагонії, де з правого берега плювали в річку Ебро, міркували про те, чи зручно в'їздити до міста волами через вісім міських брам, чухали поперека перед цитаделею, — резиденцією мавританських та християнських королів і диву давалися з присутньої там святої інквізиції, яка їм не свербіла.

Відвідали 32 жіночих і 28 чоловічих монастирів, а в Каза-де-Мізерікордія, — будинок милосердя для бідних, — пожертвували в простоті кілька пар дорогих оксамитових онуч.

В соборі Сан-Сальвадор, не добравши ладу в статуях католицьких святих, — помилково молилися перед пам'ятником над гробницею Петра Арбеуса, а в соборі Вірген-дель-Піляр цілували срібного стовпа під статуєю богородиці, після чого сарагосці довго вагалися шанувати свою мадонну, бо весь стовп пропахнув стоградусною українською сивухою.

Під восьмикутною Торре Нуева, — Новою Баштою, що падає так само, як і Пізанська, — сідали їсти ковбасу з часником і злегенька покалякували, оглядаючи прохожих синьйорит:

— Остапе! А як ти думаєш, воно на нас не завалиться?

— Еге ж!

— А що, як завалиться?

— Атож!

— Так ти думаєш, — завалиться?

— Умгу!

— Ну, бо з ним, а я трохи посплю!..

Мандрівники лягали й хропіли, поки великий годинник-дзвін вагою на 250 центнерів не бив з башти над їхньою головою.

Тоді прокидалися й перевдягали онучі.

При цій подорожі запорожців до Сарагосси їм за закордонний паспортравили: корогва, чуб, матня, довгі вуса, часто вживане слово "цоб-цабе", та гопак, за якими ознаками, — на думку деяких російських письменників — можна всюди, без ніякого паспорта, пізнати "справжнього хохла".

Пашпортна система в Росії особливого успіху набула за Миколи II.

Євреї мали спеціальний паспорт, де була точно визначена їхня "смуга осілості", за яку вони не мали права виїздити. Єврейська дівчина, яка бажала вчитися у столиці, здобувала собі жовтий паспорт, хоча ніколи фльондрою не була й не мала наміру бути. Євреї-студенти, живучи за смугою осілості, мусіли приписуватися за льокаїв до якоїсь буржуазної сім'ї, — це було дозволено по всій країні.

Льокаєм єврею можна було бути де завгодно.

Єврейський поет Фруг, щоб жити в Петербурзі, — теж мусів не обминати подібної приписки. Звичайно були росіяни друзі, при яких можна було числитися за льокаєм номінально, але в паспорті "єврей" і "льокай" стояли рядом, як слова рівного значіння.

А здебільшого печаткою до єврейського паспорта смуги осілості було розвеселе слово — "в морду!", — що вживали хлопці з "Союзу Руського Народу".

Революційна історія знає свій паспорт, — вовчий квиток. Його ласкаво видавала жандармерія його невеличності людям, спійманим на місці злочину з крамольними речами, — починаючи від "Кобзаря" Т.Г. Шевченка й кінчаючи відозвами Леніна.

З людини знімали копії, робили два знімки, в профіль й анфас, антропометричним виміром компромітували голову, залишали в теках злісний дактилоскопічний відбиток великого пальця руки, виписували особливі прикмети, — "жона, двоє дітей, очі сірі, ніс з горбинкою, волосся русаве, на правому плечі бородавка", і за людиною по всій імперії котилися телеграфні блянки, — "негайно-таємно, в канцелярію його превосходительства ігрекського генерал-губернатора в Юго-западном крає... Суворий догляд... арештувать... іменем його величності государя імператора..."

І тепер, і в давнину паспорти бували добрі й злі.

Були паспорти військові проти дезертирства в арміях, були чумні паспорти.

Під час чуми у Пскові в 1551-му році, новгородська сторожа хапала за петельки всякого проїжджого в охопленій епідемією зоні, який не міг показати чумної грамоти, і палила його з метою дезинфекції на місці, — з конякою, з возом, з усім добром, залишаючи від незадачливого холопа самі вишкварки.

Дуже багато було паспортів, які падали на бюджет народу.

Ось типовий паспорт на подорожній комфорт за рахунок лохви, виданий у 1493-му році піддячому Йолці:

"Од великого князя Івана Васильовича всея Руси. Од Москви по дорозі, по нашим землям, по Московській землі й по Тверській землі по Твері, по ямам ямщикам: послав еси з мазовецьким послом з Іваном у приставах Йолку піддячого, і ви би Йолці давали на посла по сім підвід од яму до яму, а йому по дві підводи, а покорм би давали йому на яму (перераховується, що саме). А від Твері Тверцою-рікою всім людем без одміни до Торжка, а в Торжку старості й усім міським людем, а од Торжка до Волочка, а на

Волочку старості й усім холопам, а од Волочка Мстою-рікою до Великого Новгорода всім людем, чий би хто не був, щоби всі йому, Йолці піддячому, давали судно і гребців і кормщика. А де їм прилучиться стати, і ви би їм давали покорм на стану по цій грамоті. А од Новгорода по Новгородській землі і до Пскову по ямам ямщикам і всім людем без одміни, чий би хто не буде, щоби давали Йолці піддячому на посла на мазовецького по сім підвід та покорм, як у цій грамоті сказано; а де їм буде в потребі судно, і ви би їм давали судна і гребця. А як піде Йолка піддячий назад зі Пскову, і ви би йому давали по дві підводи од яму до яму і до Москви по цій моїй грамоті".

З цього видно, що на кожний паспорт, як ми вже говорили, йдуть народні гроші, чужоземною валютою, своїми грішми й натурою, особливо натурою, бо ми маємо певні відомості, що Йолка піддячий не був таким дурнем, щоб не скористуватися з веселих привілеїв командированого руса 16-го віку, і не гульнуть із бабами на ямах.

До речі, з деякими сумнівами тактичного порядку, я можу заявити, що закордонними паспортами користуються навіть папуаси-людожери з Нових Гебрид.

Один з таких паспортів випадково попав у мої руки; його подарував мені один з капітанів далекої плавби під час його стоянки зі своєю дірявою шкаралупою, що голосно звалася пароплавом, на рейді в Одесі в 1928-му році перед тим, як йому взагалі заборонено входити до порту, бо начальник останнього злякався, що "Анна" потоне в очах у публіки й утворить новий риф під Одесою, який зашкодить радянському транспортові.

Цей папуаський закордонний паспорт писаний невідомою для мене мовою, — системою головоламних зарубок-закарлючок на бумеранзі, — у своєму первісному вигляді звучить так, коли вірити словам одного знавця:

ОКАТОЛАЧЕКАЛАКАТООНГА.

Ло-ла похаон гугу Напатогуучаге, паланг-палу воуон ду пху-пху Хохао Намба, о дао мбалоу Танемару на обиигу Малекулу ху Мбанга Гебрид — рану папувах, — тупу-тупу ндонг на дну-улу Вао, дха ваова ваато одлогу Оталонгу, ндяма Хаохо Намба, — оту го у лду ру ре занг-занг Ору, — даулогуаа тетеогу пину хохао тотемам Дивел-Дивел о даіау хаоха пу па руру аробохоо охру до кця-кця бумеранг ота таратаа го вели ля Нагапате тонгуду.

Хао-Хоо.

Оу 27/12 гоонга ула ля Нагапате нбу 5/8 гоонг воо оу мбалоу Тапемару.

Вищезазначений знавець на моє прохання ласкаво згодився зробити переклад, який я й пропоную аматорам людоджерства та його апологетам на Україні.

ЗАКОРДОННИЙ ПАШПОРТ.

Пред'явник цього, громадянин Напатогуучаге, хоробрий вояка з роду Великих Намба, що за бухтою Танемару на острові Малекулу у нових Гебридах — країна папуасів, — їде за кордон на сусідній острів Вао, щоб звоювати підлого Оталонгу, вождя Маленьких Намба, — зжертв його й одержати руку та серце красуні Ору, віддавши належну данину великим богам Дивел-Дивелам, що прикладанням маленького пальця правої руки, пофарбованого охрою, та зарубкою секретаря його величності короля

Нагапате й свідчиться.

Хао-Хоо.

В 27-мої дюжини молодиків правління короля Нагапате день 5-й 8-го молодика, дано в бухті Танемару.

Я закінчую історію закордонного паспорту та чужоземних валют всіх віків у слов'янських народів, щоб перейти до синтези всіх паспортів, до українського радянського червоного паспорту, який лежить переді мною, нагадуючи мені всі ті авантури, що я їх чинив за його спиною, чи то пак, за його палятуркою, дома й за кордоном.

Але перед цим мушу ще зауважити, що видача закордонних паспортів завжди мала своїми наслідками веселу й сумну брехню, бо то закладено в природі людини, щоб вона, побачивши заморські дива, — нещадно брехала про них у себе вдома. Коли потрібні факти, — будь-ласка:

Середньовічний мандрівник ангулемський доктор теології Тено у своїй книзі про мандрівку на море, написав таке про скитів, наших предків, що в мене аж вуші зав'яли, в чому кожний може пересвідчитися. — Він написав, що хвости скитських та сирійських баранів важили більше 30 фунтів, а до крупів треба було пристосовувати візки, щоб носити баранячі зади, такі вони довгі та важкі.

Можу сказати, що до доктора Тено в нас взагалі не мусить бути жодного довір'я, бо він не тільки був брехун, але й порнограф, а свій закордонний паспорт носив у гульфіку.

Можу з задоволенням оголосити, що в нас у таких місцях закордонних паспортів ніколи не носили.

Тепер подаю епілог, який і був за кінцеву мету всього сказаного перед цим, а саме:

Мій особистий закордонний паспорт, що я вживав, подорожуючи в Європі, а також вдома, — мусить справляти надзвичайно приголомшуюче враження на людей, які не мали чести бачити і тримати в своїх руках радянського закордонного паспорту. Як би то не було, зараз у Європі кожного сухого як вобла англійця, що швендяє по кунсткамерах з червоною палятуркою "бедекера" в руці, — бездоганно підозрюють в пропаганді комунізму. Варто ж собі уявити, як ті самі європейці поглядають на людину, яка має при собі не червоний "бедекер", а справжній червоний, радянський, на третину більший за розміри "бедекера", закордонний паспорт.

Пардон! — Мушу зробити поправку: — коли в Європу з червоним паспортом приїде який Чехов, Грановський, то першому гарантується головна роля в Райнгарда, а другому режисура над кількома поставами в "Лессінг-театрі". —

Люди ж у Європах не дурні, і під червоним паспортом бачать душу іншого, скромнішого кольору.

Стоп!

Мій колір бездоганий!